

## ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ ՏԱԹԵՎԻԿ (ԱԻ)

### ԱԶԿ «ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ» ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐ

2002 թ. նոյեմբերի 3-ին Թուրքիայի Հանրապետությունում տեղի ունեցած խորհրդարանական ընտրություններն ավարտվեցին Արդարություն և զարգացում կուսակցության (այսուհետ՝ ԱԶԿ) հաղթանակով, որը ստացավ խորհրդարանում տեղերի բացարձակ մեծամասնությունը: Թուրքիայի ազգային մեծ ժողովում ներկայություն ունենալու 10 տոկոսանոց ընտրաշեմը գործող կուսակցություններից կարողացավ հաղթահարել միայն Հանրապետական ժողովրդական կուսակցությունը և ինը անկախ պատգամավոր<sup>1</sup>: Ձևավորվեց երկկուսակցական խորհրդարան, ինչն աննախադեպ երևույթ էր երկրում 1949 թ.-ից հետո, քանի որ 1987 թ.-ից ի վեր Թուրքիայում միակուսակցական կառավարություն չէր ձևավորվել, ուստի աննախադեպ էր նաև Արդարություն և զարգացում կուսակցության միանձնյա իշխանություն ձևավորելու իրողությունը:

Հատկանշական է, որ ողջ նախընտրական քարոզարշավը կուսակցությունն անցկացրեց «Թուրքիայի Եվրամիության անդամակցության», «երկրում չքավորության և գործազրկության վերացման», «տնտեսական ճգնաժամի հաղթահարման» ընդհանրական կարգախոսներով՝ չունենալով հստակ ծրագիր<sup>2</sup>:

Երկրում առկա ներքաղաքական խառնաշփոթի, տնտեսական ճգնաժամի, Եվրամիության հետ անարդյունք ընթացող բանակցությունների, ինչպես նաև բազմաթիվ այլ և՛ ներքին, և՛ արտաքին քաղաքական խնդիրների հետ մեկտեղ ԱԶԿ իր նախորդներից որպես ժառանգություն ստացավ նորանկախ

<sup>1</sup> <http://www.akparti.org.tr/site/secimler/2002-genel-secim>

<sup>2</sup> Ekzen N., AKP iktisat politikaları: 2002-2006.

[http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar\\_Uye/EkzenNov06.pdf](http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/EkzenNov06.pdf)

Հայաստանի Հանրապետության հետ հարաբերությունների անլուծելի հանգույցը:

Թուրքիայի քաղաքական դիրքորոշումը Հայաստանի Հանրապետության նկատմամբ անկախության հռչակումից ի վեր պայմանավորվեց արցախյան հակամարտությունում Ադրբեջանի նկատմամբ բացահայտ կողմնակալությամբ և օժանդակությամբ: Այս քաղաքականության հետևանքով Անկարան ակամա դարձավ Բաքվի «քաղաքական պատանդը», երբ ցանկացած քայլ՝ ուղղված հայ-թուրքական երկխոսության հաստատմանը հանգեցնում է Ադրբեջանի նյարդային ջղաճգումներին, որի հետ Անկարան ստիպված է հաշվի նստել<sup>3</sup>: Հայկական ուժերի մարտական յուրաքանչյուր հաջողություն կտրուկ արձագանք էր ստանում Թուրքիայի իշխանական վերնախավի և Գլխավոր սպայակույտի կողմից պարբերաբար հնչող ագրեսիվ հայտարարություններում: 1993 թ. ապրիլի 1-ին, երբ Քելբաջարի շրջանի ազատագրման օպերացիայի ընթացքում հայկական ուժերը գրավեցին Քելբաջար քաղաքը<sup>4</sup>, Թուրքիայի կառավարությունը ապրիլի 3-ին որոշում կայացրեց փակել հայ-թուրքական սահմանը՝ շրջափակելով Հայաստանի Հանրապետությունը<sup>5</sup>:

Փաստ է, որ այդուհետ Անկարան Երևանի հետ յուրաքանչյուր բանակցության ժամանակ ուղղակիորեն շահարկում էր և այսօր էլ դեռ շարունակում է շահարկել սահմանի վերաբացման խնդիրը՝ որպես Երևանից քաղաքական գիշումներ կորզելու ազդեցիկ միջոց՝ Հայաստանի նկատմամբ իրականացնելով «ճնշման» կամ «հարկադրման» քաղաքականություն<sup>6</sup>:

Անկախ այն իրողությունից, թե ինչ ուժ է եղել Թուրքիայի իշխանական դեկին, Հայաստանի Հանրապետության անկախացումից ի վեր, բացի անմիջական ռազմական միջամտությունից, այն մշտապես

<sup>3</sup> Հ. Դեմոյանի ելույթը, Հայ-թուրքական հարաբերություններ. հիմնախնդիրներ և հեռանկարներ, Խորհրդարանական լսումներ 19-20 դեկտեմբերի, 2007 թ., Ե., 2011, էջ 119:

<sup>4</sup> <http://www.mil.am/1297065356>

<sup>5</sup> Özbay F., Türkiye-Ermenistan ilişkileri,

<http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/rapor/Turkiye-ermenistan%20iliskileri.pdf>

<sup>6</sup> Սաֆրաստյան Ռ., Հայ-թուրքական սահմանի նշանակությունը, Հայաստան-Թուրքիա. բաց խոսակցություն, Ե., 2005, էջ 63:

իրականացրել է ընդգծված հակահայկական քաղաքականություն և փորձել հայ-թուրքական հարաբերություններում հանդես գալ ուժեղ կողմի դիրքերից, օգտագործել ճնշման հնարավոր բոլոր միջոցները՝ շրջափակում, տարբեր միջազգային կառույցներում հակահայկական ակտիվ քարոզչություն, բանակցային գործընթացի տապալում, Ադրբեջանին հատկացվող ռազմական, ֆինանսական և տնտեսական համապարփակ աջակցություն, ստիպելու համաձայնել Թուրքիայի կողմից առաջ քաշվող նախապայմաններին՝

- *հրաժարում Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացից*

- *Թուրքիայի տարածքային ամբողջականության ճանաչում*

- *Ղարաբաղյան հիմնահարցի՝ հոգուտ Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականության պահպանման, կարգավորում*

Անդրադառնալով ցեղասպանության ճանաչման խնդրին, պետք է նշել, որ Հայաստանն այն ներառել է իր արտաքին քաղաքականության օրակարգում, բայց երբեք Թուրքիայի հետ դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման նախապայման չի դարձրել՝ փաստելով, որ միայն առանց նախապայմանների է հնարավոր հաստատել բնականոն հարաբերություններ՝ հետագայում առկա խնդիրներին անդրադառնալու և լուծումներ գտնելու անհրաժեշտ հիմքեր ստեղծելու համար:

Ինչ վերաբերում է Թուրքիայի տարածքային ամբողջականության և սահմանների ճանաչման խնդրին, ապա, ինչպես նշում է նախկին արտգործնախարար Վ. Օսկանյանը. «Այս դեպքում դեռևս ուժի մեջ են Կարսի և Մոսկվայի պայմանագրերը: Մենք դրանք ժառանգել ենք խորհրդային ժամանակաշրջանից: Մեր օրենսդրությունն այդ հարցերում շատ հստակ է: Եթե Խորհրդային Միությունից ժառանգված պայմանագրերը չեն հերքվել և կամ չեն փոխարինվել նորով, ապա դրանք դեռևս մնում են ուժի մեջ: Եթե դրանք ուժի մեջ չեն, ապա միայն այդ պատճառով, որ Թուրքիան կոպտորեն խախտել է այդ պայմանագրերի դրույթները: Այս դեպքում լավագույն մոտեցումը կլինի ՀՀ-ի հետ դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումը: Միջազգային ընդունված պրակտիկա է, երբ ցանկացած դիվանագիտական հարաբերությունների հիմքում դրված է երկու երկրների միջև փոխադարձ հարգանքի, ինքնիշխանության հարգման,

սահմանների ճանաչման և ներքին գործերին չմիջամտելու դրույթների վրա հիմնված հուշագիր»<sup>7</sup>:

Լեոնային Ղարաբաղի նախապայմանը հայ-թուրքական հարաբերությունների բանակցային գործընթացում առաջացավ մի փոքր ավելի ուշ, երբ հայկական ուժերը ազատագրեցին Արցախն ու նրա շուրջ անվտանգության գոտի ապահովեցին: Դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատումը պայմանավորելով Ադրբեջանի տարածքային ամբողջականությամբ՝ Թուրքիան փաստորեն դարձավ հակամարտության պաշտոնապես չհայտարարված կողմ և մեկ անգամ ևս փաստեց, որ Հայաստանի հետ հարաբերությունների հաստատումը չի տեղավորվում իր աշխարհառազմավարական ծրագրերում:

Մինչև 2002 թ., երբ Արդարություն և զարգացում կուսակցությունը եկավ իշխանության, երկու երկրների նախագահները և արտաքին գերատեսչությունների ղեկավարները միջազգային տարբեր կառույցների գագաթաժողովների շրջանակներում հանդիպել են միմյանց հետ, փորձել քննարկել հայ-թուրքական հարաբերությունների հաստատման հնարավորությունները:

Հայաստանի Հանրապետության անկախացումից հետո, 1995 թ. հոկտեմբերի 23-ին առաջին նախագահ Լ. Տեր-Պետրոսյանը Նյու Յորքում, որտեղ մասնակցում էր ՄԱԿ-ի հիսունամյակին նվիրված հորեյանական հավաքին, հանդիպեց Թուրքիայի նախագահ Սուլեյման Դեմիրելի-հետ. դա Հայաստանի ու Թուրքիայի նախագահների առաջին հանդիպումն էր. քննարկման թեման՝ Լեոնային Ղարաբաղը և հարակից տարածքները Ադրբեջանին վերադարձնելու, ինչպես նաև Հայաստանի անկախացումից հետո աշխարհասփյուռ հայության ջանքերով նոր թափ առած Ցեղասպանության միջազգային ճանաչման

---

<sup>7</sup> Վ. Օսկանյանի ելույթը, Հայ-թուրքական հարաբերություններ. հիմնախնդիրներ և հեռանկարներ, Խորհրդարանական լսումներ 19-20 դեկտեմբերի, 2007 թ., Ե., 2011, էջ 18:

Հայ-թուրքական իրավապայմանագրային հարաբերությունների, հայ-թուրքական սահմանի, ինչպես նաև Կարսի և Մոսկվայի սլայմանագրերի վավերականության մասին մանրամասն տե՛ս Ա. Պապյանի ելույթը, Հայ-թուրքական հարաբերություններ. հիմնախնդիրներ և հեռանկարներ, Խորհրդարանական լսումներ 19-20 դեկտեմբերի, 2007 թ., Ե., 2011, էջ 43-53:

գործընթացից հրաժարվելու թուրքական կողմի պահանջը: ՀՀ առաջին նախագահը մերժել էր թուրքական կողմի պահանջները<sup>8</sup>:

Փաստ է, թերևս, որ Լ. Տեր-Պետրոսյանի նախագահության տարիներին նորանկախ Հայաստանի՝ Թուրքիայի նկատմամբ արտաքին քաղաքականության հայեցակարգը բավականին զուսպ էր, և Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման խնդիրը դրված չէր Հայաստանի արտաքին քաղաքականության օրակարգում:

Այդուհանդերձ, դեռևս Հայաստանի Հանրապետության առաջին նախագահն ի հակադրություն թուրքական կողմի, ամրագրեց Թուրքիայի հետ առանց նախապայմանների դիվանագիտական հարաբերությունների և քաղաքական երկխոսության հաստատման ՀՀ դիրքորոշումը: Շարունակելով այս քաղաքականությունը Հայաստանի հաջորդ նախագահ Ռ. Քոչարյանը որդեգրեց առավել կոշտ դիրքորոշում՝ Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացը դարձնելով Հայաստանի արտաքին քաղաքականության անկյունաքար: Գնահատելով ՀՀ դիրքորոշման փոփոխությունը՝ ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի տնօրեն Ռ. Սաֆրաստյանը նշում է. «այն, ինչ կատարվեց 1998-2000 թթ. կապված Թուրքիայի նկատմամբ դիրքորոշումների կոշտացման առումով, տրամաբանական էր, քանի որ մենք ոչինչ չէինք ստացել զիջումների դիմաց»<sup>9</sup>:

Հետագայում տարբեր միջազգային կառույցների համաժողովների շրջանակներում Թուրքիայի նախագահ Դեմիրելը հանդիպել է նաև ՀՀ երկրորդ նախագահ Ռ. Քոչարյանին, 1998 թ. հունիսի 5-ին Ցալթայում՝ Սնծովյան տնտեսական համագործակցության գագաթաժողովի ընթացքում, իսկ երկրորդը՝ 1999 թ. նոյեմբերին Ստամբուլում, ԵԱՀԿ գագաթաժողովի ժամանակ<sup>10</sup>: Հանդիպումներն ընթացել են հիմնականում նույն տրամաբանությամբ և անարդյունք:

<sup>8</sup> Օսկանյան Վ., Անտեսված դասեր, <http://www.mediamax.am/am/column/12231/>

<sup>9</sup> ԵԿՆ հարցազրույց ՀՀ Գիտությունների Ազգային Ակադեմիայի արևելագիտության ինստիտուտի տնօրեն Ռ. Սաֆրաստյանի հետ, հունիս 17, 2008, [http://www.esiweb.org/pdf/esi\\_picture\\_story\\_-\\_turkish\\_armenian\\_relations\\_am\\_-\\_august\\_2009.pdf](http://www.esiweb.org/pdf/esi_picture_story_-_turkish_armenian_relations_am_-_august_2009.pdf)

<sup>10</sup> ՀՀ ԱԳՆ Սահմանակից երկրների վարչության Թուրքիայի բաժնի ընթացիկ արխիվ:

Տարբեր ձևաչափերով բանակցություններ երկու երկրների արտաքին գործերի նախարարների մակարդակով առավել հաճախ են ընթացել, և ինչպես փաստում է ՀՀ նախկին արտաքին գործոց նախարար Վ. Օսկանյանը. «այդ հանդիպումներում ևս նշույլ անգամ չկար, որ Թուրքիան ցանկություն ունի Հայաստանի հետ առանց նախապայմանների դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատել կամ բացել սահմանը. թուրքերն այդ ամենը կապում էին միայն ու միայն Ղարաբաղի հարցի հետ»<sup>11</sup>:

Հարկ է նշել, որ մինչև 2002 թ. խորհրդարանական ընտրություններում տարած հաղթանակը, ԱԶԿ ղեկավարներն իրենց նախընտրական ելույթներում և հանդիպումներում հիմնականում չեն արժարժել Հայաստանի Հանրապետության նկատմամբ իրենց դիրքորոշումը՝ վարելով ինչպես արդեն նշվեց հիմնականում «պոպուլիստական» քարոզարշավ:

Հայաստանի նկատմամբ քաղաքական դիրքորոշումը բացակայում էր նաև Արդարություն և զարգացում կուսակցության 2002 թ. ծրագրային դրույթներում, որտեղ հստակ ներկայացված էին արտաքին քաղաքականության հայեցակարգի սկզբունքները<sup>12</sup>:

Նախընտրական քարոզարշավում բացառություն էր թերևս կուսակցության առաջնորդներից մեկի՝ տնտեսագետ Ալի Բաբաջանի հայտարարությունը, ով հետագայում դարձավ Թուրքիայի արտաքին գործոց նախարար, թե «իշխանության գալուց հետո Արդարություն և զարգացում կուսակցությունը պետք է փորձի Հայաստանի հետ հարաբերությունների հետ հիմքում դնել ոչ թե քաղաքական, այլ տնտեսական խնդիրները, տնտեսական հետաքրքրությունները»<sup>13</sup>:

Նմանատիպ հայտարարություններ կուսակցության ազդեցիկ ղեկավարների կողմից հնչեցին նաև իշխանության գալուց հետո՝ առաջին ամիսներին, որոնք, սակայն, հիմնականում Եվրամիության հետ ակնկլավոր բանակցություններից առաջ քաղաքական

<sup>11</sup> Օսկանյան Վ., Անտեսված դասեր, <http://www.mediamax.am/am/column/12231/>

<sup>12</sup> [http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum\\_](http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum_)

<sup>13</sup> Ռ. Սաֆրաստյանի ելույթը, Հայ-թուրքական հարաբերություններ. հիմնախնդիրներ և հեռանկարներ, Խորհրդարանական լսումներ 19-20 դեկտեմբերի, 2007 թ., Ե., 2011, էջ 64:

նախաձեռնություն էր և այդպես էլ մնաց անիրականանալի, քանի որ իշխանությունն ամրապնդելուց հետո ԱԶԿ գաղափարախոսները վերախմաստավորեցին, վերագնահատեցին տարածաշրջանում իրենց աշխարհառազմավարական հնարավորություններն ու հավակնությունները:

Ուշագրավ է, որ Հայաստանի հետ սահմանի բացման հնարավորության մասին 2002 թ. դեկտեմբերի 27-ին կայացած մամլո ասուլիսի ժամանակ ակնարկեց Թուրքիայի ԱԶԿ նորանշանակ արտգործնախարար Յաշար Յաքըշը. «Մենք մեր հարաբերությունները կգարգացնենք Ռուսաստանի, Իրանի և Հայաստանի հետ: Հայաստանի հետ հարաբերություններ հաստատելիս մենք հաշվի կառնենք Ադրբեջանի անհանգստությունները, սակայն, եթե մեր տնտեսական շահերը պահանջեն Հայաստանի հետ հարաբերությունների հաստատում, մենք դա կանենք»<sup>14</sup>:

Այս հայտարարությունը ևս եզակի երևույթ է թուրք քարձրաստիճան պաշտոնյաների մշտապես հակահայ քաղաքական հայտարարություններում, եզակի է նաև այն առումով, որ առաջին և, թերևս վերջին անգամ, տնտեսական հետաքրքրությունների գործոնը վեր է դասվում «մեկ ժողովուրդ, երկու երկիր» պանթյուքիստական կարգախոսից:

Թուրքիայի նոր իշխանությունների Հայաստանի նկատմամբ որդեգրած քաղաքականության հակահայկական բնույթը դրսևորվեց արդեն ընտրություններից օրեր անց, երբ վարչապետի հավանական թեկնածուն համարվող ԱԶԿ փոխնախագահ Աբդուլլահ Գյուլն<sup>15</sup> ադրբեջանական «Ջերկալո» թերթին տված հարցազրույցում առաջին անգամ անդրադարձավ հայ-թուրքական հարաբերություններին և ներկայացրեց Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման հարցում իր կուսակցության մոտեցումները՝ Անկարա-

<sup>14</sup> Engin Lütem Ö., 2002 yılının bilançosu,

<http://www.eraren.org/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=80>

<sup>15</sup> Քանի որ ԱԶԿ նախագահ Ռեջեփ Թայիփ Էրդողանի նկատմամբ Թուրքիայի Սահմանադրական դատարանը իրավական սահմանափակումներ էր կիրառել և արգելել մասնակցել խորհրդարանական ընտրություններին, ապա վերջինս զրկված էր վարչապետի պաշտոնը ստանձնելու հնարավորությունից:

Բարու հարաբերությունների մակարդակը գնահատելով ոչ բավարար.  
«Թուրք-ադրբեջանական կապերը մեզ համար առաջնային են, շուրջ 1  
մլն ադրբեջանցի փախստականներ ապրում են վրաններում: Կարծում  
եմ, Ադրբեջանի և Թուրքիայի ջանքերով կհասնենք այդ  
հակամարտության կարգավորմանը, ադրբեջանական հողերի  
ազատագրմանը օկուպացիայից: Նշեմ նաև, որ ակտիվացման կարիք  
ունեն թուրք-ադրբեջանական ռազմական կապերը»<sup>16</sup>:

Ադրբեջանի նախագահ Հ. Ալիևին Լեռային Ղարաբաղի  
հակամարտությունը խաղաղ ճանապարհով լուծելու  
հավաստիացումներ տվեց նաև ԱԶԿ նախագահ Ռեջեփ Թայիփ  
Էրդոդանը<sup>17</sup>, ով սկզբնական շրջանում առավել զուսպ էր հայ-  
թուրքական հարաբերություններում առկա հիմնախնդիրների  
վերաբերյալ իր հայտարարություններում:

Եվրահանձնաժողովի նախագահ Ռ. Պրոդիի Անկարա կատարած  
այցի ժամանակ կազմակերպված մամուլի ասուլիսին Էրդոդանը  
հայտարարեց. «Նախ և առաջ մենք պետք է պատասխանենք այն  
հարցին, թե եղե՞լ է սրդյոք ցեղասպանություն, թե՞ ոչ: Այս խնդիրը  
հնարավոր չէ լուծել առանց հարցի պատասխանը գտնելու»<sup>18</sup>: Սա  
թերևս առաջին անգամ էր, երբ թուրք քաղաքական գործիչը  
միանշանակ չէր հերքում Հայոց ցեղասպանության իրողությունը:

Այս հայտարարությունը պայմանավորված էր և՛ ներքաղաքական  
դաշտում նորահայտ կուսակցության հաստատվելու  
անհրաժեշտությամբ, որտեղ Էրդոդանը դեռևս հասարակության  
տարբեր շերտերի, այդ թվում նաև հայ համայնքի վստահությունն ու  
աջակցությունը ստանալու խնդիր ուներ, և՛ թե Կոպենհագենում  
դեկտեմբերի 12-ին կայանալիք Եվրամիությանն անդամակցության  
բանակցություններում դրական ազդանշաններ հաղորդելու  
ակնկալիքով:

<sup>16</sup> Գյուլը խոստանում է ազատագրել ադրբեջանական հողերը, ԱԶԳ, № 202,  
06.11.2002 թ.:

<sup>17</sup> Aliyev, Erdoğan ve Baykal'ı tebrik etti,  
<http://arsiv.zaman.com.tr//2002/11/06/dis/h9.htm>

<sup>18</sup> Erdoğan-Prodi Görüşmesi, 21.11.2002,  
<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=23361&l=1>

Կարելի է նշել, որ այդ փուլում Էրդողանի քաղաքականությունն արդարացվեց. Թուրքիայի Եվրամիությանն անդամակցելու գործընթացի եվրոպական քարոզարշավին միացավ նաև Պոլսո հայոց պատրիարք Մեսրոպ Բ Սուրբաֆյանը՝ նույնների վերջին եվրոպական մի շարք մայրաքաղաքներ՝ Կոպենհագեն, Փարիզ, Բրյուսել, Լոնդոն, Բեռլին, Հռոմ և Վատիկան կատարած իր այցելություններով: Թուրքական ՋԼՄ-ները լուրջ ուշադրություն դարձրեցին այդ այցելություններին, պատրիարքի հանդիպումները նույնիսկ առաջնային լուր դարձան թուրքական կենտրոնական լրատվամիջոցների համար: Հանդիպումներին արձագանքեցին նաև Ստամբուլի հայկական «Մարմարա», «Ժամանակ» և «Ակօս» թերթերը, ինչպես նաև հայաստանյան և սփյուռքահայ մամուլը:

Թուրքական մամուլի վկայությամբ պատրիարքն այցելությունները կատարել էր Թուրքիայի արտգործնախարարության համաձայնությամբ, և նրա գործունեությունը եղել է թուրքական դեսպանատների անմիջական վերահսկողության տակ<sup>19</sup>:

Հարկ է նշել, որ Մեսրոպ Բ պատրիարքի եվրոպական այցելություններն արժանացան տարբեր գնահատականների. թուրքական մամուլը և փորձագետները դրանք չափազանց կարևոր գնահատեցին՝ փաստելով, որ Եվրամիությանը Թուրքիայի անդամակցության դեպքում ազգային փոքրամասնությունների սահմանադրական իրավունքներն էականորեն կընդլայնվեն, ուստի պատրիարքն առաջնորդվում է առաջին հերթին հայ համայնքի շահերով: Հայկական կողմից արձագանքներն այլ բնույթ ունեին. «ԵՄ-Թուրքիա հարաբերությունները քաղաքական խնդիր են, և դրանց կարգավորմանը նպաստելը քաղաքական գործունեություն է ենթադրում: Հետևաբար դա պետք է լինի քաղաքական գործիչների առաջադրանքը, այլ ոչ թե պատրիարքի»<sup>20</sup>:

<sup>19</sup> Türkiye “tarih” için AB’ye dört koldan bastırıyor

<http://arsiv.zaman.com.tr/2002/11/27/dis/h3.htm>

Mutafyan, kulis yapıyor, <http://haber.mynet.com/mutafyan-kulis-yapiyor-9410-dunya/>

<sup>20</sup> Չաքրյան Հ., Եվրամիությանը Թուրքիայի անդամակցությանը փորձում է նպաստել Պոլսո հայոց պատրիարքը, ԱԶԳ, № 220, 30.11.2002 թ.:

Ընդհանրապես Արդարություն և զարգացում կուսակցության «հայկական քաղաքականության» ձևավորումը սկզբնական շրջանում որոշակի հակասական տարրեր էր պարունակում: Տնտեսական հետաքրքրությունների, տնտեսական շահի գերակայությամբ հարաբերությունների կարգավորման վերաբերյալ կուսակցության վերնախավի հայտարարությունները, որոնք կարող էին հիմք դառնալ հայ-թուրքական հարաբերությունների իրական բարելավման, այդպես էլ չկենսագործվեցին, քանի որ Հայաստանի Հանրապետության հետ դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման նախաձեռնությունները ԱԶԿ գաղափարախոսների համար ընդամենը անհրաժեշտ պահերին բարձրացնելու քաղաքական շղարշ են, իմիտացիոն բնույթի քայլեր, որոնք միտված են տպավորություն ստեղծելու, թե Թուրքիան կատարում է Եվրամիության առջև իր ստանձնած պարտավորությունները՝ կարգավորել հարաբերությունները հարևանների հետ, միևնույն ժամանակ խուսափել միջազգային ճնշումներից և բարելավել իր «իմիջը»:

Հավելենք նաև, որ Հայաստանի հետ հարաբերությունների կարգավորման խնդիր և Հայոց ցեղասպանության միջազգայնացման դեմ պայքարի գործընթացի վերահսկողությունը ներառված է Թուրքիայի Ազգային անվտանգության խորհրդի հայեցակարգում: Հայաստանի Հանրապետության հետ հարաբերությունների հաստատումը առավել խորքային դրսևորում ունի՝ փոխկապակցված տարածաշրջանում Թուրքիայի աշխարհաքաղաքական ռազմավարական առաջնահերթություններով և պանթյուրքիստական գաղափարախոսությամբ:

MANUKYAN TATEVIK  
(IOS)

## THE FORMATION OF THE "ARMENIAN POLICY" OF JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY: MAIN TENDENCIES

The first stage of the formation of the "Armenian policy" of Justice and Development Party (JDP) obviously was containing some controversial elements. Upon priority of their own economic interests, the statements of

the party leaders about regulation of relations that could be a basis for real improvement in Armenian-Turkish relations, have never been realized because initiatives for establishment of diplomatic relations with the Republic of Armenia were only political cover and imitative moves of JDP ideologists aimed to create the impression that Turkey fulfills its commitments to the European Union which is regulation of relations with its neighbors and at the same time avoiding from international pressure and improving its "image".